מכתלי בית הדין

תשובות אקטואליות בענייני חושן משפט על הפרשה

קרן טללי ברכה

גיליון שע"ג, פר' ויצא תשפ"ז

משולחנו של הגאון
רבי מנחם מנדל
פומרנץ שליט"א
ריש מתיבתא 'עוז והדר'

עשן סיגריות מחדר סמוך במלון

חמן יצא עם משפחתו לכמה ימי נופש במלון, לאחר ששילם סכום נכבד עבור חופשה שאמורה הייתה להיות רגועה ונעימה. עם הגיעו למלון קיבל את חדרו, פרק את חפציו והתמקם בו, אלא שלא חלף זמן רב והוא גילה כי זאב, המתארח בחדר הסמוך, נוהג לצאת למרפסת חדרו ולעשן שם סיגריות.

הבעיה היא שהמרפסות סמוכות זו לזו, והעשן אינו נשאר במרפסת של זאב אלא נישא עם האוויר ונכנס הישר לחדרו של נחמן. בכל פעם שהוא פותח את דלת המרפסת או את החלון מתמלא החדר בריח הסיגריות, והדבר מפריע לו מאוד ואף גורם לו לצער ולתחושת מחנק.

זאב טוען לעומתו: המרפסת היא חלק מן החדר ששכרתי, אינני מעשן בתוך חדרו של איש, ואיני יכול להיות אחראי לכיוון שאליו נושבת הרוח.

האם יש לנחמן זכות הלכתית וממונית לדרוש מזאב להפסיק לעשן במרפסת כל זמן שעשן הסיגריות נכנס לחדרו? האם ניתן להוכיח זאת מן הדין המבואר בגמרא ובשולחן ערוך שאין חזקה לנזקין בעשן, או שמא עשן סיגריה מזדמן אינו בכלל 'קוטרא' החמור שנאמר בו דין זה? ומה הדין אם נחמן רגיש לעשן יותר משאר בני אדם?

עוד יש לברר, האם מלבד התביעה כלפי המעשן רשאי נחמן לפנות להנהלת המלון ולדרוש שתמנע את המטרד או תספק לו חדר אחר, לאחר ששילם עבור שימוש תקין ונעים בחדרו?

תשובה:

א. אין חזקה לנזקין – מעשהו של רב יוסף

שורש דין זה בסוגיית בבא בתרא (כג.). סמוך לדקליו של רב יוסף ישבו מקיזי דם, והעוברים היו באים ומוצצים את הדם, ואחר כך עולים על הדקלים ומלכלכים את התמרים ומפסידים אותם, ומאחר שכך דרש רב יוסף לסלקם. כשאמר לו אביי שאין כאן אלא גרמא, השיב לו ש'גרמא בנזקין אסור'. ואף שטענו שכבר החזיקו לעשות כן, אמר רב יוסף שאין חזקה לנזקין. וכשנאמר לו שדין זה נאמר דווקא בקוטרא ובבית הכסא, השיב 'הני לדידי דאנינא דעתאי כי קוטרא ובית הכסא דמו לי'.

הרשב"א (שם) למד מכאן יסוד גדול: אין הדבר תלוי רק במה שרוב בני האדם מסוגלים לסבול. אם ידוע על אדם מסוים שאינו מסוגל לסבול נזק מסוים שהנפש קצה בו, הרי כלפיו אותו נזק נחשב כקוטרא ובית הכסא, ואין המזיק יכול לומר ששאר בני האדם אינם מקפידים עליו.

וכן נפסק ברמב"ם (הלכות שכנים פי"א ה"ה), שהעושה מלאכה המביאה עוררים, אם חברו קפדן או חולה והדבר מזיקו, חייב לבטל את המלאכה או להרחיקה עד שלא יגיע לו הנזק.

דין זה הובא להלכה גם בשולחן ערוך (חו"מ סימן קנה סעיף לט), ולאחר מכן נפסק עוד כלל מפורש (סעיף מא): 'כל דבר שידוע שאין המערער יכול לסבלו, אף על פי ששאר בני אדם סובלים אותו, אין לו חזקה כנגד מערער זה'. ומקור דבריו בלשון הרא"ש (בבא בתרא פ"ב סי' יח).

נמצא איפוא שאף במקום שבו עצם ההפרעה אינה נחשבת נזק גדול אצל כל אדם, מי שבאמת אינו מסוגל לסובלה אינו חייב לשאת אותה רק משום ששכנו רגיל בה.

ב. דין עשן שאין לו חזקה

בשולחן ערוך (חו"מ סימן קנה סעיף לו) נפסק שבארבעה נזקים חמורים אין חזקה, ובכללם עשן וריח בית הכסא, מפני שאין דעתו של אדם סובלת נזקים אלו. ואף אם הניזק שתק במשך שנים, אין מניחים מכך שמחל, ויכול הוא לחזור ולדרוש את הרחקת הנזק.

אולם כאן נדרשת הסתייגות חשובה. בסעיף לז מבאר השולחן ערוך שהעשן שנאמר בו שאין חזקה הוא עשן תדיר, כגון עשן כבשונות של נחתומים ויוצרים. עשן שאינו נמצא רוב היום אינו נחשב לעניין זה עשן תדיר.

ולעניין עשן שאינו תדיר נחלקו המחבר והרמ"א (שם). לדעת המחבר, אף שלא נאמר בו הדין שאין לגביו חזקה לאחר שכבר ראה ושתק, מכל מקום לכתחילה יכול הניזק לעכב. ואילו הרמ"א הביא דעה שאפילו לכתחילה אין יכול למחות בעשן שאינו תדיר, וכתב שכן נראה לו להורות. הש"ך (שם סקי"ט) חולק על הכרעת הרמ"א וסובר שהעיקר כדברי המחבר, שגם בעשן שאינו תדיר ניתן למחות לכתחילה.

גם בביאור הגר"א (ס"ק קט) הראה פנים להכרעת הש"ך, בנתיבות (חידושים שם ס"ק סז) הביא הכרעת הש"ך, וכתב שאפילו אם אין זה רק מחלוקת, הרי על המזיק להביא ראיה שהדבר מותר, עיי"ש. אמנם הגרעק"א (שו"ת קמא סי' קנא, הו"ד בפתחי תשובה שם סק"ז) כתב שהעיקר כהרמ"א, ועוד כתב שהמחלוקת לגבי עשן שאינו תדיר הוא האם הוא בכלל נחשב כנזק, או שהדבר טבעי בין דיירים ואינו סיבה להרחקה, וכיון שעושה זאת מביתו אין מקום לאסור עליו מספק שימוש בחצרו, שכל מה שנאסר גם מספק הוא בדבר שהוא בוודאי נחשב למזיק בבית חברו ורק הנידון מי צריך להרחיק, ולא באופן של ספק האם הדבר כלל נחשב כנזק.

לכן לא יהיה מדויק לומר שכל מי שמעשן סיגריה אחת במרפסת הרי זה בהכרח כמו קוטרא של הגמרא שאין לו חזקה. מבחינת הגדרת קוטרא תדירה כשלעצמה, עשן סיגריה מזדמן אינו דומה לזה.

ג. כשהעשן מגיע בפועל לרשות חברו

עוד מבואר בשולחן ערוך (שם סעיף לד)

שאדם העושה בתוך רשותו פעולה שהרוח המצויה מוליכה את האבק או הפסולת ממנה אל רשות חברו ומזיקה לו, חייב להרחיק את הנזק. ואף שהרוח מסייעת בהעברתו, הדבר נחשב לעניין חובת ההרחקה כמי שמזיק בחיציו.

גם לגבי עשן תדיר (שם סעיף לז), מבואר שהחיוב הוא כאשר העשן מגיע לרשות חברו ברוח מצויה. אם אינו מגיע אלא ברוח שאינה מצויה, אין הוא חייב לסלקו.

בנידון דידן לגבי מרפסות סמוכות במלון, המציאות היא שכאשר השכן מעשן במרפסת עשנו נכנס ברוח מצויה ובדרך רגילה אל החדר הסמוך, ולכן אין זו טענה לומר 'אני עושה בתוך שלי והרוח היא שמביאה את העשן', מאחר וכידוע ריח עשן הסיגריות עובר מהמרפסת לתוך החדר של השני, ולכן גם אם הדבר נעשה על ידי הרוח, אין בכך כדי להתיר למעשן לבצע את הנזק.

ד. עשן סיגריות - פסקו המפורש של האגרות משה

בנוגע לעשן סיגריות מצינו דברים מפורשים בשו"ת אגרות משה (חו"מ ח"ב סימן יח). השאלה שנשאל הייתה על עישון בבית מדרש במקום שיש אנשים שאינם מסוגלים לסבול את העשן, והוא פסק שאפילו אם אין חשש שיגיעו מחמתו לחולי ממש, אלא הם מצטערים ממנו, אסור לעשן שם.

רבי משה פיינשטיין מביא שם את מעשהו של רב יוסף, ומוכיח שאפילו כאשר ההפרעה נובעת מאיסטניסטיות וקפידא של אדם מסוים, אסור לשכניו לגרום לו את אותו צער. לאחר מכן הוא כותב ביחס לעשן סיגריות שהדבר חמור עוד יותר, משום שאצל מי שאינו מסוגל לסבול את העשן זהו צער ממש ואף נזק.

האגרות משה מוסיף כותב שהמעשנים אסורים לעשן אפילו אם הם נמצאים ברשותם ובביתם, כאשר העשן עשוי להגיע לאחרים ולגרום להם צער ונזק. ודעתו כי העישון חמור יותר מן הגרמא שבמעשה רב יוסף, משום שהמעשן עצמו יוצר בפיו את העשן המזיק.

לפי דבריו, ברור כי העובדה שזאב עומד במרפסת השייכת לחדרו אינה נותנת לו היתר להחדיר את עשנו לחדר הסמוך. אם העשן מגיע בפועל אל נחמן ומצערו, יש לו זכות לדרוש שהעישון ייעשה במקום אחר או באופן שהעשן לא יגיע אליו.

ה. עשן הסיגריות אינו רק נזק של איסטניס

עוד חשוב להדגיש שאין צורך להעמיד את ההיתר למחות דווקא במי שמוגדר 'איסטניס' מיוחד. האגרות משה כותב שעשן סיגריות אצל מי שאינו יכול לסבלו אינו רק 'קפידא ואיסטניסות בעלמא', אלא צער ממש ונזק. ולבסוף הוא מסכם שאסור לעשן במקום שבו נמצאים אנשים שאינם מעשנים ואומרים שהעשן מזיק להם, אפילו כאשר אין לפנינו מחלה ממש אלא צער בלבד.

עם זאת, גם אילו היה מדובר באדם רגיש במיוחד, הרי כאמור השולחן ערוך עצמו פסק שכל דבר שידוע שאותו אדם אינו יכול לסבול, אף שאחרים מסוגלים לסבלו, אין לו חזקה כנגדו.

נמצא שאין זאב יכול להיתלות בטענה שרוב האנשים אינם מתלוננים, אלא אם אצל נחמן עשן הסיגריות נכנס לחדר ומצער אותו באופן ממשי, די בכך כדי למנוע ממנו את העישון.

גם בשו"ת ציץ אליעזר (חלק טו סימן לט) האריך בדין עישון פסיבי. הוא פסק שיכול למחות בדבר לא רק שכן שנכנס העשן ברשותו משכנו, כי אם גם במקומות השייכים לרבים הזכות בידי כל אחד מהרבים למחות על כך. לדבריו, יש זכות על פי הלכה למי שנמצא במקום שבו אחרים מעשנים למחות בו.

וכן כתב בשו"ת שבט הלוי (חלק י סימן רצה), לאחר שהאריך בחומרת סכנות העישון, כי 'חלילה לעשן במקומות ציבורים', משום שגם הריח עצמו נחשב נזק.

ו. בין תביעת הרחקת הנזק לתביעת כסף

אלא שצריך להבחין בין שתי שאלות שונות. התביעה של נחמן להפסיק את חדירת העשן לחדרו היא תביעה ברורה מדיני נזקי שכנים. אין צורך שייגרם לו הפסד כספי כדי שיוכל למחות. עצם הצער והפגיעה בשימוש התקין בחדר מספיקים לפי המקורות שנתבארו.

הנידון כאן הוא מצד חיוב הרחקת הנזק, אולם אין ללמוד מכאן זכות לתבוע ממון מן המעשן על כל פעם שהעשן חדר לחדר. שאלת חיובי ממון על צער, ריפוי ונזקי גוף היא סוגיה אחרת. אכן האגרות משה עצמו העיר שבמקום של חבלה ממש כתוצאה מהעישון יש לדון בחיובי צער וריפוי, אך אין זה אותו דין של תביעה על מיעוט תשמיש והנאה מהחדר בבית המלון.

ז. זכותו של המתארח במלון

בנידון מלון יש עוד נקודה. נחמן קיבל מן המלון זכות להשתמש בחדרו כדרך אורחי מלון, ובכלל זה לשהות בו בלי שמעשן מחדר סמוך יחדיר אליו שוב ושוב עשן הגורם לו צער. העובדה שהוא שילם סכום גבוה אינה המקור ההלכתי לעצם האיסור על השכן - גם אילו קיבל את החדר בחינם אסור היה להזיק לו - אך יש לה משמעות כלפי מערכת החיובים שלו עם המלון.

אם נהלי המלון אוסרים עישון במרפסות או מתחייבים לסביבה ללא עישון, ודאי רשאי האורח לדרוש מן ההנהלה לאכוף את התנאים שעל פיהם התקבל. גם אם אין הוראה מפורשת כזו, ראוי לפנות להנהלה כדי שתמנע את חדירת העשן, כגון שתדרוש מן המעשן לעשן במקום המיועד לכך או שתעביר אחד מן האורחים לחדר אחר.

עם זאת, זכות להחזר כספי או לפיצוי מן המלון תלויה כבר בתנאי ההזמנה, בנוהלי המלון, בחומרת ההפרעה ובשאלה אם המלון היה יכול לתקן את המצב ולא עשה כן. אין להסיק אותה מעצם דין קוטרא בלבד.

להלכה:

א. אורח המעשן במרפסת חדרו באופן שעשן הסיגריות מגיע בפועל לחדר הסמוך ומצער את המתארח שם, אינו יכול לטעון 'בתוך שלי אני עושה'. ופסק האגרות משה שגם אדם המעשן בביתו חייב להימנע מכך כאשר עשנו מגיע לאחרים ומצערם.

ב. אין צורך להוכיח שנגרם לניזק חולי ממש. גם צער ממשי מן העשן מקנה לו זכות למחות. ואם מדובר באדם רגיש במיוחד, נפסק בשולחן ערוך שאף דבר ששאר בני אדם סובלים, אם ידוע שאותו אדם אינו יכול לסבלו, אין למזיק חזקה כנגדו.

ג. אין לדייק ולומר שכל עשן סיגריה מזדמן הוא כמו קוטרא שאין לו חזקה. השולחן ערוך מגדיר דין זה בעשן תדיר, ובעשן שאינו תדיר נחלקו המחבר והרמ"א אם ניתן למחות לכתחילה.

ד. בנזקי סיגריות אין צורך להעמיד את הדין רק על עשן תדיר, וכמו שפסק באגרות משה שעשן סיגריות המגיע לאחר ומצערו נחשב לנזק אצל כל בני אדם ואסור, ואף הגדיר את פעולת המעשן כמעשה מזיק חמור יותר מגרמא רגילה.

ה. לכן, רשאי נחמן לדרוש מן המעשן שלא לעשן באותה מרפסת כל עוד עשנו נכנס לחדרו. ואף רשאי במידת הצורך לפנות להנהלת המלון ולדרוש שתסלק את המטרד או תמצא פתרון מעשי.

